

Azərbaycan tarixində İlham Əliyev epoxası

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2003-cü ildən başlanan hakimiyyət dövrü Azərbaycan tarixinin epoxal hadisəsi olmuşdur. Onun əsasını İlham Əliyevin fenomenal tarixi şəxsiyyəti, dövlətçilik fəlsəfəsi və qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələrə çatmaq üçün tətbiq etdiyi strategiya və taktika təşkil edir.

İlham Əliyev nəinki Azərbaycan tarixində dərin iz qoymuş görkəmli dövlət xadimləri, eləcə də bir sıra dövlətlərin dünya tarixinə adını yazdıran liderləri ilə müqayisədə yeni, fərqli bir dövlət başçısı obrazı yaratmağa nail olmuşdur. Dünyada məşhur olan dövlət xadimlərinin hər biri hakimiyyətə gələn kimi ölkənin bütün resurslarını təmərküzləşdirib, ən qısa müddətdə qalib gəlmək, bununla adını əbədiləşdirməyə çalışmışdır. Nəticədə, "İldırımsürətli" müharibə planları meydana gəlmiş, əksəriyyəti isə dövlətə qələbə əvəzinə daha böyük fəlakətlər gətirmişdir.

Azərbaycan lideri İlham Əliyev özünəməxsus, tamamilə orijinal dövlətçilik tərzi kimi nümayiş etdirmiş, qələbə üçün olduqca çətin, lakin strateji baxımdan daha optimal taktika tətbiq etmişdir. Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarını işğalından sonra dövlət başçısının ən mühüm vəzifəsi onun ərazi bütövlüyünü bərpa etmək olmuşdur. İlham Əliyev tarixdə çoxlu örnəyi olan "İldırımsürətli" yanaşmanı deyil, uzunmüddətli hazırlıq taktikasını seçmiş, dövlətin layiqli qələbəsini təmin etmişdir.

Dövlət başçısı İlham Əliyev bir-birinin ardınca 5 prezident seçkisində (2003, 2008, 2013, 2018, 2024) qələbəni təmin edərək, işğalçı Ermənistan ilə mübarizənin, xüsusilə gərgin və ağır sülh danışıqlarının məsuliyyətini öz üzərinə götürmüşdür. İlham Əliyev 2003-cü ildən Azərbaycanın ümumxalq dəstəyi almış yeganə lideri olduğu halda, Ermənistanda 3 dövlət və hökumət başçısı dəyişmişdir. Azərbaycan rəhbəri Ermənistanın bir-birinin ardınca yeniləşən 3 başçısına qarşı təkbaşına dayanmış, onları məğlub etməyə nail olmuşdur.

Ulu öndər Heydər Əliyevin layiqli davamçısı İlham Əliyevi xarakterizə edən ən mühüm cəhətlərdən biri də onun istər daxili, istərsə də xarici siyasətinin dinamik karakter daşmasıdır. Bunu İlham Əliyevin dövlətçilik tərzi baxımında özünü aydın şəkildə ifadə edən prioritetlərin dinamikasında görmək mümkündür. Bu baxımdan, İlham Əliyev nəyi nə vaxt edəcəyini bilən, dediyi sözə əməl edən dövlət başçısı kimi tarixə düşmüşdür.

Son dövrlərdə tarixi hadisə və proseslərin rəqəmlərlə ifadə edilməsi geniş yayılmışdır. Prezident İlham Əliyevin dövrünün rəqəmlərlə ifadəsinə gəldikdə belə bir model tətbiq etmək olar: 17+3+... Bu o deməkdir ki, Prezident İlham Əliyevin müdrik dövlət siyasəti nəticəsində 17 il ərzində (2003–2020) Ermənistanın kapitulyasiyası ilə nəticələnən hazırlıq başa çatdırıldı, 3 il (2020–2023) ərzində isə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü təmin edildi və yeni formata prezidentlik fəaliyyəti.

7 fevral 2024-cü il seçkilərlə Azərbaycan tarixində yeni dövrün başlanması təmin olunmuşdur. Bu yeni dövrü də nəzərə alsaq, Prezident İlham Əliyevin hakimiyyətinin növbəti mərhələsinin daha böyük uğurlar ilə müşayiət ediləcəyini və ümumi kombinasyada yeni ilmi kimi öz yerini tutacağını söyləmək mümkündür.

I. İlham Əliyev epoxası: dövrəşdirilmə

Prezident İlham Əliyevin 2003-cü ildən başlanan hakimiyyət dövrünü yalnız xronoloji və ya problem üzrə deyil, hər ikisinin kombinasiyası: xronoloji-problem yanaşması ilə dövrəşdirmək elmi baxımdan daha səmərəli hesab oluna bilər.

Dövlət başçısı xronoloji baxımdan hakimiyyət dövrünün ilk 17 ilini xüsusi dövr kimi ayırır. O, 23 noyabr 2020-ci il tarixində Ağdam rayonuna səfəri zamanı demişdir: "Mən son 17 il ərzində xalqa mürciət edərək dəfələrlə deyirdim ki, biz daha güclü olmaliyq, daha güdrətli ordu qurmalıyıq... Biz son 17 il ərzində münəqışənini həlli üçün hüquqi baza yaratdıq... Mən bu 17 il ərzində daim deyirdim ki, biz iqtisadi sahəyə güclü təkan verməliyik, iqtisadi müstəqilliyimizi təmin etməliyik və təmin etdik. Bu gün biz iqtisadi cəhətdən heç kimdən asılı deyilik". Dövlət başçısı 28 may 2021-ci ildə yenidən Ağdama səfəri zamanı qeyd etmişdir ki, "Bir daha dediyim sözlərə qayıtmaq istəyirəm, mən bu 17 il ərzində – 2003-cü ildən 2020-ci ilə qədər o vaxtkı məcburi köçkünlərlə bir çox görüşlər keçirmişdim və hər zaman onlara deyirdim ki, biz torpaqlara qayıdacağıq, siz torpaqlara qayıdacağınsız. Ancaq gördürdüm ki, son illər onların gözlərində ümidlər azalır. Görürdüm və bu da təbii idi. Çünki 30 ilə yaxın vaxt keçmişdi. Ancaq mən hər zaman əmin idim ki, bu, olacaq. Sadəcə olaraq, deyə bilmirdim. Sadəcə olaraq, deyə bilmirdim ki, nə vaxt olacaq, necə olacaq. Amma bildirdim ki, olacaq".

Sonrakı dövrlər isə məntiqli cəhətdən öz müəyyənləşir. Bunları əsas götürsək, bütövlükdə, aşağıdakı xronoloji dövrləri ayırmaq olar:

–2003–2020-ci illər–Ermənistanın işğal altında olan Azərbaycan torpaqlarının azad edilməsi üçün siyasi, sosial-iqtisadi və hərbi potensialın yaradılması;

–2020-ci il (27 sentyabr–10 noyabr) – 44 günlük Vətən müharibəsi;

–2020-ci il (10 noyabr–10 dekabr) – 10 noyabr bəyanatından Zəfər paradınaqədər;

–2020-ci il (10 dekabr 2020 – 19 sentyabr 2023)– Zəfər paradından lokal antiterror əməliyyatınaqədər;

–2023-cü il (19–20 sentyabr–8 noyabr) – lokal antiterror əməliyyatı, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsi, Xankəndidə parad;

–2023-cü il 7 dekabr növbədənəknər prezident seçkilərinin (Zəfər seçkilərinin) elan edilməsi, İlham Əliyevin qələbəsi, Azərbaycan tarixində yeni mərhələnin başlanması.

Bu xronoloji yanaşma ilə birgə, təqdim edilən dövrlərin hər birində davam edən iki hadisəni də xüsusi ayırmaq olar:

Birinci, Prezidentin işğaldan azad edilmiş ərazilərə səfərləri. Bu səfərlər Prezidentin 16 noyabr 2020-ci ildə işğaldan azad edilmiş Füzuli və Cəbrayıl

rayonlarına getməsindən başlayır və xronoloji cəhətdən davam edir.

İkinci, Böyük Qayıdış hərəkatı. Böyük Qayıdış da 2021-ci ilin iyulunda Zəngilanın Ağalı kəndinə əhalinin qayıtması ilə başlayır və xronoloji cəhətdən davam edir.

II. Azərbaycan 2003–2020-ci illərdə: daxili və xarici siyasət

1. İlham Əliyevin prezident seçkilərində qələbələri

Prezident İlham Əliyev ümummilli lider Heydər Əliyevin dövlətçilik məktəbinin ən yaxşı ənənələrini şəxsiyyətində ifadə etmişdir. O, Heydər Əliyevlə birgə təqiblər və ağır siyasi mübarizələrdən keçərək müstəqil Azərbaycanın strateji sahələrinə rəhbərlik səviyyəsinə nail olmuşdur. İlham Əliyev 1994–1996-cı illərdə Heydər Əliyevin neft strategiyasının həyata keçirilməsində mühüm yer tutan Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətində xarici iqtisadi əlaqələr üzrə vitse-prezident, sonra isə birinci vitse-prezident olmuşdur. 1995-ci ildə Milli Məclisə deputat seçilmişdir. İlham Əliyev 1997-ci ilin iyulunda Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinə rəhbərlik edir.

Yeni tipli dövlət xadimi İlham Əliyevin fəal siyasi mövqeyi onun Yeni Azərbaycan Partiyasının (YAP) birinci qurultayında (1999) sədr müavini, ikinci qurultayda (2001) isə birinci müavin seçilməsini təmin etmişdir. İlham Əliyev 2000-ci ilin parlament seçkilərində YAP-ın seçki kampaniyasında fəal iştirak etmiş və onun uğurlarına sanballı töhfə vermişdir. O, Milli Məclisin Avropa Şurası Parlament Assambleyasında (AŞPA) daimi nümayəndə heyətinin başçısı təyin olunmuşdur. 2003-cü ilin yanvarında isə AŞPA sədrinin müavini və büro üzvü seçilmişdir.

Prezident Heydər Əliyev 2003-cü il avqustun 2-də İlham Əliyevin Baş nazir təyin edilməsi haqqında Milli Məclisə müraciət etmişdir. Avqustun 4-də İlham Əliyev Baş nazir təyin edilmişdir. Bir müddət sonra Azərbaycanla yeni prezident seçkilərinə hazırlıq başlanmışdır.

2003-cü ilin prezident seçkilərində YAP tərəfindən ulu öndər Heydər Əliyevin namizədliyi irəli sürülmüş, lakin o, 2003-cü il oktyabrın 1-də öz namizədliyini İlham Əliyevin xeyrinə geri götürmüşdür. Heydər Əliyev bu münasibətlə Azərbaycan xalqına müraciətində qeyd etirdi ki, "İlham Əliyev yüksək in-

tellekti, pragmatik düşüncəli, müasir dünya siyasətini və iqtisadiyyatını gözəl bilən, enerjili və təşəbbüskar bir şəxsiyyətdir. Sizi əmin edirəm ki, həm İlham Əliyev, həm də Yeni Azərbaycan Partiyası bundan sonra da xalqımızın ən layiqli övladlarını öz ətrafında saxlayaraq Azərbaycan dövlətinin inkişafı və xalqımızın firavanlığı yolunda çox işlər görəcəklər. İnanıram ki, mənim axıra çatdırma bilmədiyim tələklü məsələləri, planları, işləri köməyiniz və dəstəyinizlə İlham Əliyev başa çatdırıla bilər. Mən ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə böyük ümidlər bəsləyirəm".

İlham Əliyev prezident seçkilərinin gedişi zamanı geniş seçki kampaniyası aparmışdır. İlham Əliyev Bakıda və Azərbaycan bütün bölgələrində seçkilərlə görüşlər keçirmiş, seçki platformasını ətraflı şəkildə izah etmiş, siyasi rəqiblərinin qeyri-real və populist vədlərini alt-üst edərək, sadə və dərin məzmunlu nitqlərlə xalqı öz ətrafında birləşdirməyə çalışmışdır.

2003-cü il 15 oktyabr prezident seçkilərini böyük uğurla həyata keçirən İlham Əliyev seçkilərin 76,8 faizinin səsini toplayaraq bu seçkilərdə inam-lı qələbə qazanmışdır. İlham Əliyev Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyası prezident seçkilərinə dair protokolu oktyabrın 20-də təsdiq etmişdir. Konstitusiyaya Məhkəməsi isə oktyabrın 28-də prezident seçkilərinin nəticələrini təsdiq etmiş və İlham Əliyevin prezident seçilməsi rəsmən elan olunmuşdur.

Oktyabrın 31-də Heydər Əliyevin fərmanı ilə İlham Əliyev Baş nazir vəzifəsindən azad edilmiş, elə həmin gün yeni prezidentin – İlham Heydər oğlu Əliyevin andıçmə mərasimi keçirilmişdir. İlham Əliyev andıçmə mərasimində proqram səcyyəli çıxış etmişdir. O, Heydər Əliyev kursunu davam etdirəcəyini rəsmən elan etmiş, prezidentliyinin əsas prioritetlərini xalqa çatdırmışdır.

İlham Əliyevin prezidentliyə başlamasından qısa bir müddət sonra, 2003-cü il dekabrın 12-də Ulu öndər vəfat etmişdir. Azərbaycan xalqı və Heydər Əliyev şəxsiyyətinə böyük hörmət əlaməti olaraq müxtəlif dövlətlərdən dəfn mərasimində iştirak edən çoxsaylı nümayəndə heyəti dekabrın 15-də Heydər Əliyevi dərin hüznə son mənzilə yola salmışdır. Prezidentliyinin ilk dövründə bu itkinin yaratdığı sarsıntılara baxmayaraq, İlham Əliyev görkəmli dövlət xadimi kimi bu sınaqdan da çıxmış, Azərbaycanın yeganə siyasi liderinə çevrilmişdir.

Bu, Azərbaycan xalqının sonrakı prezident seçkilərində də birnəməli şəkildə İlham Əliyevə səs verməsi də təsdiq olunmuşdur. İlham Əliyev 2008-ci il oktyabrın 15-də keçirilən ikinci prezident seçkilərində 88,73 faiz səs toplayaraq yenidən qalib gəlmişdir. 24 oktyabrda keçirilən andıçmə mərasimindəki nitqində qələbənin səbəblərini və qarşıda duran vəzifələri hərtərəfli şərh etmişdir.

Azərbaycan xalqı 2013-cü il oktyabrın 10-da keçirilən üçüncü prezident seçkilərində İlham Əliyevə 84,54 faiz səs verərək, onu yenə də öz lideri kimi görmək istəmişdir. İlham Əliyev 19 oktyabrda keçirilən andıçmə mərasimində bu etimadı yüksək qiymətləndirmiş, qarşıda duran yeni vəzifələri müəyyən etmişdir.

İlham Əliyevin dördüncü prezident seçkisi xüsusilə əlamətdar olmuşdur. Konstitusiyaya islahatından sonra prezidentliyin müddəti yeddi ilədək uzadılmışdır. 2018-ci il 11 aprelə keçirilən dördüncü prezident seçkilərində seçicilər İlham Əliyevə 86,02 faiz səs verərək, onu bu dəfə yeddi il müddətinə prezident seçmişdir. Aprel ayının 18-də keçirilən andıçmə mərasimində İlham Əliyev qarşıda duran yeni hədəflərini müəyyən etmişdir.

Azərbaycan İkinci Qarabağ müharibəsində (2020, 27 sentyabr–10 noyabr) tarixi qələbə qazanmış, 19-20 sentyabr 2023-cü il tarixdəki lokal anti-terror əməliyyatları ilə bütün torpaqları üzərində suveren hüquqlarını bərpa etməyə nail olmuşdur. Buna baxmayaraq, İlham Əliyev daha bir tarixi qərar qəbul etmiş, prezidentlik müddətinin başa çatmasına xeyli qalmış 2024-cü il fevralın 7-nə yeni prezident seçkisi elan etmişdir.

2. Prioritetlərin dinamikası

Görkəmli dövlət xadimi kimi Prezident İlham Əliyevi xarakterizə edən ən başlıca xüsusiyyət onun dünyanın və ölkənin başlıca inkişaf tendensiyalarını yüksək siyasi həssaslıqla duya bilməsi, buna uyğun qərarlar qəbul etməsi və onları uğurla həyata keçirməsidir. Məhz buna görə İlham Əliyev nəyi nə vaxt edəcəyini bilən dövlət başçısı kimi xüsusi imic qazanmışdır. Ona görə də onun daxili və xarici siyasət xəttinin əsasını təşkil edən prioritetlərin dinamikası və reallaşdırılması xüsusi önəm kəsb edir. İlham Əliyevin hakimiyyətinin birinci dövründə onlarla belə prioritet ayırmaq mümkündür.

İlk belə prioritet kimi dövlət quruculuğunun daha da inkişaf etdirilməsi və onun modernləşdirilməsi diqqətli cəlb edir. Konstitusiyaya referendmlarına görə, eyni şəxs 2 dəfədən çox prezident seçilməsi (18 mart 2009-cu il), prezidentlik müddətinin 5 ildən 7 ilə çatdırılması, birinci vitse-prezident və vitse-prezident vəzifələrinin təsis edilməsi (28 sentyabr 2016-cı il) xalq tərəfindən bəyənilmişdir. Bununla da hakimiyyətdə varisliyin təmin edilməsi və dövlət hakimiyyətinin qeyri-konstitusion yol ilə həyata keçirilməsi təcrübəsinə son qoyulmuşdur.

İlham Əliyevin dövlət quruculuğunun şah əsəri Azərbaycan Ordusu hesab oluna bilər. Dövlət başçısının ordu quruculuğu konsepsiyasına görə, o sadəcə müasir silahla silahlanmış əsgər və zabitlərdən ibarət bir qurum olmayıb, Azərbaycanın sosial-iqtisadi, siyasi-mədəni və hərbi qüdrətini təcəssüm olmalı idi. Azərbaycan ordusu nəyin bahasına olursa-olsun dövlətin ərazi bütövlüyünü təmin etməyə qadir olmalı idi. İlham Əliyev hərbi dühəsi ilə buna nail ola bildi.

Ən mühüm prioritetlərdən biri kimi xarici siyasəti ayırmaq olar. Bu onunla izah olunur ki, iqtisadiyyat, sosial həyat və s. prioritetlər müəyyən edildikdən sonra onların həyata keçirilməsi istiqamətində müəyyən hazırlıq işləri aparılır. Xarici siyasətdə isə fasilə etmək mümkün olmur, əsas məsələləri paralel şəkildə həll etmək tələb olunur. Daha bir vacib məsələ ondan ibarətdir ki, digər sahələrdə müəyyən komanda ilə fəaliyyət göstərmək mümkün olduğu halda, xarici siyasət bilavasitə Prezident tərəfindən hazırlanır və həyata keçirilir. Prezident İlham Əliyev İkinci Qarabağ müharibəsində olan dövrdə Azərbaycanın xarici siyasət xətti qarşısında duran bütün məsələləri uğurla həll etdi.

Rusiya Federasiyası və ABŞ ilə münasibətləri yeni səviyyəyə yüksəldə bildi. Azərbaycanın 2011-ci il oktyabrın 24-də 2012–2013-cü illər üçün BMT Təhlükəsizlik Şurasının qeyri-daimi üzvü seçilməsi onun dünya miqyasında nüfuzunun əsas göstəricilərindən biri oldu. İlham Əliyevin uğurlu xarici siyasəti nəticəsində Azərbaycan 2019-cu ilin oktyabrında 2011-ci ilin may ayında üzvlüyünə qəbul olunduğu, BMT-dən sonra ikinci böyük təşkilat olan, Qoşulmamış Hərəkatının sədrliyinə qəbul etdi. Bu hərəkat İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə Azərbaycana qarşı beynəlxalq diplomatik dəstəyin təmin edilməsində böyük rolə malik oldu.

Ölkə rəhbəri İlham Əliyevin prioritetləri içərisində dövlətin iqtisadiyyatının möhkəmləndirilməsi daim əsas yerlərdən birini tutmuşdur. Azad bazar iqtisadiyyatına keçid başa çatdırılmış, yeni, modern iqtisadi münasibətlər formalaşdırılmışdır. Ənənəvi yanacaq-energetika sisteminin inkişafı ilə birgə, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi diqqət mərkəzində olmuşdur. Qeyri-neft sektorunu sürətlə inkişaf etdirilmişdir. Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişafına dair dövlət proqramları (2004–2008, 2009–2013, 2014–2018, 2019–2023) qəbul olunmuşdur.

Müdrək və uzaqgörən dövlət başçısı İlham Əliyev ənənəvi prioritetlərdən olan səhiyyə, turizm, elm, gənclər, ekologiya, mədəniyyət, humanitar və idman siyasəti ilə birgə, Azərbaycan tarixində yeni bir istiqamətin – multikulturalizm siyasətinin əsasını qoymuşdur. Bu siyasət nəticəsində tarixin dərin qatlarından gələn multikulturalizm ənənəsi Azərbaycanda həyat tərzinə çevrilmişdir.

Azərbaycan dövlətinin dəstəyi ilə Bakıda Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq forumlarının keçirilməsi sistemli xarakter almışdır. 2014-cü il may ayının 15-də Azərbaycanda Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradılmış, 2016-cı il "Multikulturalizm ili" elan edilmişdir.

(ardı var)

Kərim ŞÜKÜROV,
AMEA Tarix İnstitutunun baş direktoru,
professor